

TEATR SƏNƏTİ

UOT 792

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3490-1551>

<https://doi.org/10.52094/2221-7584.2025.47.089>

Sona Mikayılova Məmmədağa qızı

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

Əməkdar artist, dosent v. ə. e.

sonakhanim.mikayilova@admiu.edu.az

TEATR — ZAMAN VƏ MƏKAN MƏHDUDIYYƏTİ OLMAYAN GERÇƏKLİK KİMİ

Xülasə: Teatr sənətin bir hissəsi kimi əbədi yaşayır. Teatr insanın dünyagörüşünü zənginləşdirir. Bildiyiniz kimi, insan ruhun gözəlliyi və zahiri gözəllik olmadan mövcud ola bilməz. Bu sənətin əbədiliyidir. “Sənət Əbədiyyətin yeganə sübutudur. Çünki sadədən mürəkkəbə doğru hərəkət yoxdur, burada və indi aspektləri fəaliyyətini dayandırır; O, insanı Kosmosla əlaqələndirir, puçluğu ləğv edir, nitqi, ruhu və həqiqi dəyərlər sistemini formalaşdırır.

Teatr bir sənət növü kimi insanlar öz varlıqlarının səbəbləri, başqa insanlarla və təbiətlə münasibətlərinin əhəmiyyəti haqqında düşünməyə başlayanda yaranmışdır.

İstənilən sənət bir səmavi, arxetipik İdeyanın əksidir. Arxetiplər zehnimizin ən dərin qatlarında yerləşir (bəzi psixoloqlar onların ruh olduğunu iddia edirlər). Onlar bacarıq və həyat təcrübəsi əldə etmə prosesində formalaşmışdır. Hesab olunur ki, insan artıq xarakter arxetipləri ilə doğulur... Arxetiplər hər bir insanın həyatına təsir göstərir. Bunlar bizim müxtəlif hadisələrə müəyyən şəkildə reaksiya verməmişə səbəb olan fitri nümunələr və ideyalardır. Müxtəlif hadisələrin təsiri altında insanlar arxetiplərdən birinin (və ya bir neçəsinin) rolunu öz üzərinə götürür, onun ssenarisinə uyğun hərəkət etməyə başlayır. Üstəlik, hər variantın mənfi və müsbət qütbləri var.

Açar sözlər: teatr, incəsənət, yaradıcılıq, təfəkkür, rejissor.

Teatr cəmiyyətin mədəni həyatında böyük əhəmiyyət kəsb edən ən qədim sənət növlərindən biridir. O, müxtəlif yaşlarda, millətlərdən və dinlərdən olan insanları birləşdirir, ictimai şüurun formalaşmasına və mədəni dəyərlərin idarə olunmasına töhfə verir.

Teatr bizə insanlığımızı dərk etməyə kömək edir. Yalnız empatiya ilə, gündəlik vəziyyətləri kənardan müşahidə etməklə, bizi nəyin insan etdiyini anlama bilirik. Yaradıcılıq xarici aləmdə, o cümlədən insanın daxili hissələrinin köməyi ilə düşüncələrin sərbəst həyata keçirilməsinin zehni prosesidir.

Bildiyimiz kimi, yaradıcılıq fəaliyyət prosesidir, bunun nəticəsində keyfiyyətcə yeni obyektlər və mənəvi dəyərlər yaranır. İnsan yaradılışı dahiyənədir və elə də qalır. Yaradıcılıq ağılın meyvəsidir. Ağıl və intuisiya böyük yaradıcı bütövlük təşkil edir. İncəsənət istedad və intuisiyanın birləşməsindən yaranır. Sənət yaradıcılıqdır, lakin sözün adi, birbaşa mənasında deyil, intuisiya və təxəyyül baxımından: insan Arxetipləri, həqiqi İdeyaları dərk edir və onların köməyi ilə Kainatın harmoniyasını min bir dəfə yenidən yaradır. K.S.Stanislavski yazırdı: “Mən başa düşdüm ki, dünyanın müxtəlif yerlərində bizə məlum olmayan şəraitə görə müxtəlif insanlar, müxtəlif sahələrdə, müxtəlif tərəfdən eyni ardıcıl, təbii olaraq yaranan prinsipləri sənətdə axtarırlar” [2].

Keçən əsrdə böyük rejissor və müəllim K.S.Stanislavskinin yuxarıda söylədiyi fikirlər, hətta bizim dövrümüzdə də rəssamın düşüncələrinin məntiqini bir daha təsdiqləyir. Bu yaradıcı düşüncədir.

İctimaiyyət teatra əyləncə üçün gedir və onun səhnədən müəllif və sənətkarların mənəvi ünsiyyəti sayəsində onu yeni düşüncələr, duyğular və tələblərlə zənginləşdirir, gözə dəymir... İzdihamda böyük mənəvi təsir gücünə malik olan teatr, səhnədən ülvi hissələr və heç bir ülvi hissələr təlqin etməzsə, böyük ictimai əhəmiyyət kəsb edir... Əgər onlar kütləyə öz səhnəsindən bayağılıq, yalan və qərəz nümayiş etdirsələr, o, eyni qüvvə ilə cəmiyyətə böyük zərər verə bilər. K.S.Stanislavskinin səhnə obrazının təcəssümünə həsr olunmuş “Aktyorun öz üzərində işi” kitabı rejissorlarda, müəllimlərdə və aktyorlarda heyrətamiz təəssürat yaratdı və onun bir çox ideyaları aktyor sənətinin unikal əməllərinə çevrildi.

Stanislavski yazırdı: “Rəssam yer üzündə təmizliyi və həqiqəti təbliğ etmək üçün peyda olmuş peyğəmbərdir. Siz ideal insan olmalısınız. Sənəti öz içinizdə yaşamaqla təbiəti, dünya həyatını, həyatın mənasını yaşayacaq, ruh-istedadını yaşayacaqsınız! Bundan böyük xoşbəxtlik yoxdur. Bəs uğur? Ölüm!” [2].

Məşhur musiqiçi və musiqi tənqidçisi Mixail Kazinik deyirdi ki, yaradıcılıq Allahla, yəni Yaradanla əməkdaşlıqdır. Planetin ən böyük kitablarında: İncildə, Tövratda (xristianlar onu Əhdi-Ətiq adlandırırlar), Əhdi-Cədidə, Dantenin “İlahi Əhdi”ndə və Şekspirin faciələrində, Molyerin, Götenin, Bayron və Puşkinin, Tomas Mann və Pasternakın vəhyələrində heç bir şey yoxdur.

Sənət həmişə qurtuluşdan danışır, insanı uçurumun kənarından çıxarmağa, onu əbədiyyətə aparmağa çalışır. Bu, onun daimi vəzifəsidir. Sənət adamları öz iradələrinə uyğun hərəkət etməzlər, onlar həmişə zərurət hissi ilə məşğul olurlar və donor kimi onların karması olmadan yaşaya bilməzlər...

İncəsənət imitasiyadır, ya canlı təbiətin, ya da bizim dünyamızda görünməyən, lakin intuisiya ilə qavranılan ideyaların təqlididir. Bu, incəsənətin dəyərini heç də azaltmır, əksinə, təqlid edilən arxetiplərə yaxınlaşdıqca artırır. Təqlid vasitəsilə insan gerçəkliyin etibarlı təcrübəsini qazanır.

İncəsənət yaddaşdır, çünki Platonun fikrincə, ruh öz ilahi mənşəyinin yaddaşını saxlayır. Və bu xatirələr qeyri-müəyyən olsalar da, hələ də o qədər güclüdürlər ki, onların sayəsində içimizdəki ən yaxşı şey oyanır.

Sənət hiss, impuls, hiss pozğunluğunun ifadəsidir, amma kiminsə deyil; sənətkar deyilən insanın ruh hallarını ifadə etmək məqsədi daşımır. O, daha çox insanın ən yaxşısını və kainatda tapa biləcəyi ən yaxşısını, mövcud olan hissəsini ifadə etməlidir.

Hisslər, ideyalar, intuisiyanın təzahürləri incə və şüurlu olmalıdır – o zaman onlar addım-addım bir insanın ruhun və dünyanın böyük sirlərini dərk edə biləcəyi addımlara çevriləcəkdir. Uyğunsuzluq, boşluq, iyrənclik və dəhşət Arxetip deyil, Arxetiplərin yoxluğunun nəticəsidir və nə qədər ki, onlar ifadə olunur, Sənət, sənətkar yoxdur.

Delya Qusman “İncəsənət və rəssam” elmi məqaləsində deyirdi ki, teatr

insanın öz varlığının səbəbləri, başqa insanlarla və təbiətlə münasibətlərinin əhəmiyyəti, zamanın sirləri və başına gələn hər şey haqqında düşünməyə başladığı zaman yaranır. Qədim dövrlərdən bəri insan cavab tapa bilmədiyi bir çox suallarla qarşılaşmışdır. Teatr real həyatda artıq baş vermiş bəzi hadisələri, situasiyaları yenidən yaratmaq və təkrarlamaq zərurətindən yaranıb ki, onlarda dərin məna tapmağa yenidən cəhd etsin... Platona görə, istənilən sənət bir səmavi, memar İdeyanın əksidir. Maddə aləmində yaratdığımız hər bir sənət əsəri bu orijinal İdeyanı, Arxetipi tutmaq, onu konkret formada təcəssüm etdirmək cəhdidir [bax: 1]. Bəzən ona yaxınlaşmağı, aydın görməyi və son dərəcə aydın şəkildə təkrarlamağı bacarıyıq. Çox vaxt Arxetip uzaq və əlçatmaz olaraq qalır, qeyri-müəyyən və təhrif olunmuş görünür. Amma sənətə, bu halda teatra qayıtsaq, ən əsası həmişə İdeya olaraq qalır, onun mahiyyətini və varlığının mənasını əks etdirir və ondan irəli gələn sual meydana çıxır: teatrın Arxetipi nədir, onda hansı harmoniya prinsipi öz əksini tapır? Cavab sadədir: teatr hər bir sənət növü kimi həyatın qanunlarını və harmoniyasını özündə əks etdirir.

Rus publisisti, pedaqoq, filosof A.İ.Herzen sənətin bu növünə insanlıq üçün böyük hörmət bəsləyirdi. Ona görə, teatr həyat problemlərini həll etmək üçün ən yüksək məsafədir. Şekspirsə deyirdi ki, zərif olan hər şey teatrın niyyətinə ziddir, məqsədi təbiəti əks etdirmək olub, var və olacaq: xeyir, şər; zaman və insanlar özlərini güzgüdəki kimi onda görməlidirlər. V. Mayakovski isə teatrı böyüklüyü ilə ucaldaraq yazırdı: “Teatr əks etdirən güzgü deyil, böyüdücü şüşədir”.

Sovet teatrşünası və teatr tarixçisi K.L.Rudnitski rejissorun teatrda böyük rolunu belə vurğulayırdı: “Rejissorluq sənəti bədii cəhətdən bütöv bir teatr tamaşası yaratmaq sənətidir” [3].

Məlumdur ki: “İfaçılıq sənəti çətin duyğuları ifadə etmək və ya əks etdirmək üçün təhlükəsiz mühit təklif edir. İncəsənət vasitəsilə ifaçılar öz emosiyalarını ruhi sağlamlığı idarə etmək üçün faydalı bir şəkildə fokuslaya, emal edə və sərbəst buraxa bilirlər” [4].

Teatrda ən önəmlisi odur ki, bütün janrlar vasitəsilə müəyyən təlimləri çatdırır, insanı daxili potensialı, ruh halını oyatmağa sövq edir, yeni məsafələr

açır. Teatrın funksiyası düşüncə və saflaşmanı stimullaşdırmaqdır, çünki səhnədə baş verən hər şey insan ruhunda da olur.

Bu, izləyicini düşündürür. Teatr sayəsində dünyaya baxış dəyişir. Daha sadə, daha populyar və əlçatan olan teatr tamaşalarını nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, onlar həm də ruha yaxın və asan başa düşülən, bu forma olmasaydı, insanların heç vaxt diqqət yetirməyəcəyi başqa bir reallığın varlığına işarə etməkdə mühüm rol oynamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

Rus dilində

1. Гусман Стейнберг Д. Искусство и художник. Человек без границ. Философия. Психология. История. Наука. Искусство. № 3. 2009. 64 с.
2. Климов М. Театр Станиславского. Человек без границ. Философия. Психология. История. Наука. Искусство. № 2. 2007. 64 с.
3. Рудницкий К. Л. Русское режиссерское искусства. 1898-1907. – М.: Наука, 1989. – 384 с.
4. Нурдаев В. О влиянии театра на ментальное здоровье человека. *СберЗдоровье*. URL: <https://docdoc.ru/library/b2c/theatre-and-psychotherapy/>

Сонаханум Маммадага кызы Микаилова

Театр как живая реальность без времени и Пространства

Резюме

Театр как часть искусство живет вечно. Театр обогащает мировоззрения человека. Как известно, человек не может существовать без красоты души и внешней красоты. Это и есть вечность искусства.

Театр как вид искусства родился тогда, когда человек стал задумываться о причинах собственного существования, о важности своих взаимоотношений с другими людьми и с природой. Считается, что человек уже рождается, имея архетипы персонажей. Архетипы влияют на жизнь каждого человека. Это врожденные модели и идеи, которые заставляют реагировать на различные события определенным образом. Под влиянием различных событий люди входят в роль одного (или нескольких) из архетипов, начиная действовать по его сценарию. Причем у каждого варианта есть отрицательные и положительные полюса.

Ключевые слова: театр, искусство, творчество, мышление, режиссер.

Sonaxanum Mamedaga gizi Mikayilova

**Theater Is Like An Entertainment without Time
And Space Limitations
Summary**

Theater as a part of art lives forever. Theater enriches a person's worldview. As is known, a person cannot exist without the beauty of the soul and external beauty. This is the eternity of art. Art is the only evidence of Eternity. Theater as a form of art was born when a person began to think about the reasons for his own existence, about the importance of his relationships with other people and with nature.

Archetypes are in the deepest layers of our mind (some psychologists argue that – the soul). They are not formed in the process of acquiring skills, life experience. It is believed that a person is already born with character archetypes. Archetypes influence the life of every person. These are innate models and ideas that make one react to various events in a certain way. Under the influence of various events, people enter the role of one (or several) of the archetypes, beginning to act according to its scenario. Moreover, each option has negative and positive poles.

Key words: theater, art, creativity, thinking, director.

Məqalələrin redaksiyaya daxilolma tarixi: 12.03.2025

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.04.2025

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 03.04.2025